

ЮЗЕФ ЛОБODOVСЬКИЙ – ПОПУЛЯРИЗАТОР НАЦІОНАЛЬНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Людмила Сірик

Університет Марії Кюрі-Склодовської, Люблін – Польща
ORCID 0000-0002-1957-2290

Анотація: У статті розглядається діяльність Юзефа Лободовського в галузі популяризації української літератури серед польського читача. Дослідження проведено на матеріалі вибраних текстів літературної публіцистики митця (статті, рецензії, інформації), на матеріалі його перекладів з української поезії, прози і літературної критики, а також його виступів на літературних зустрічах і форумах. Показано його погляди на історію і особливі риси української літератури. Звернено увагу на дві риси обговорюваної публіцистики: експонування трагічної долі українського письменства ХІХ–ХХ ст., та підкреслення поступового розвитку літератури національно-визвольного характеру попри несприятливі умови. Доповненням та ілюстрацією розглянутих поглядів було представлення перекладацького доробку Лободовського. Виявлено, що об'єктом його перекладацьких зацікавлень була творчість переважно заборонена радянською цензурою, творчість материкових і еміграційних письменників, які сповідували демократичні, визвольні та гуманістичні пріоритети.

Ключові слова: Юзеф Лободовський, літературна публіцистика, переклади, популяризація, антирадянська позиція

Критики називають Юзефа Лободовського (1909–1988) “прекрасним українознавцем”¹, політичним публіцистом² і видатним польсько-українським письменником³. До цих окреслень треба додати й те, що він був українофілом і популяризатором української літератури серед польського читача у міжвоєнний період та після ІІ світової війни. Предметом дослідження є проблемно-тематичний зміст творчого доробку Лободовського в галузі літературної публіцистики, перекладу і публічних виступів. До-

¹ Цю думку висловив Густав Герлінг-Грудзінський на зустрічі в Люблінському Університеті Марії Кюрі-Склодовської в травні 1994 року, – Л. С.

² Див.: В. Bakuła, *Publicystyka Józefa Łobodowskiego*, “Orzeł Biały”, Londyn 1990, № 12, с. 42.

³ Див.: А. Liedtke, *Moje spotkanie z Józefem Łobodowskim*, “Więź” 1993, № 8, с. 86.

слідження проведемо на основі його публікацій у тижневику “*Biuletyn Polsko-Ukraiński*” та місячнику “*Kultura*”. Крім того використаємо важливі для нас книжкові видання, інформації та спогади з літературних конференцій і вечорів. Мета пропонованої статті – підкреслити пізнавальне і конструктивне значення багатогранної діяльності Лободовського в інтересах поширення на міжнародному рівні творчості українського письменства і його національно-визвольних, демократичних і гуманістичних прагнень, а також історичної правди України.

Константин Зеленко (українець родом з-під Хелма в Люблінському воєводстві), голова Українсько-Польського товариства в Лондоні, констатував:

Юзеф Лободовський завжди був великим посередником і амбасадором, який, з одного боку, наближав наші народи один до одного, а з другого – відкривав у можливо найгарнішій формі скарби української літератури своїм землякам (...) Не буде перебільшенням, коли скажу, що жоден із сучасних поляків не має більше заслуг у виконанні цієї велетенської піонерської роботи, ніж Лободовський (...) Для нас, українців, залишиться назавжди представником тієї найкращої верстви польської спільноти, завжди з широким кругозором мислення і ясною візією майбутнього⁴.

Від наймолодших літ польський письменник цікавився історією України та українською культурою. Об'єктом його зацікавлень була також українська література. Досліджував її історію в суспільно-політичному, історико-культурному і мистецько-світоглядному аспектах, підкреслював її характерні ознаки, а також трагічну ситуацію в умовах бездержавності України. Осмислюючи творчість і мистецько-громадянську позицію багатьох українських письменників, він як перекладач і літературний критик керувався в першу чергу естетичним критерієм, але брав до уваги політичні та етичні критерії.

Україністичні зацікавлення Лободовського зродилися під час його спілкування з кубанськими козаками (потомками запорозьких козаків). Тоді ще був підлітком, перебуваючи з батьками в Єйську на Північному Кавказі. Завдяки цим контактам він пізнав риси характеру, ментальність, звичаї, традицію, дух свободи, історію і культуру козаків. Крім того він пізнав українську мову, про що твердив в інтерв'ю, яке дав Ірені Шиповській („ukraiński poznałem na Kubańszczyźnie”⁵). До речі, дослідниця згадує:

Якось навесні 1985 року ми сиділи з Лободовським у барі „Германос портіль”, попиваючи, як завжди, червоне вино, і мій співбесідник представляв

⁴ К. Зеленко, Юзеф Лободовський, “Українське слово” (Париж), за 6.05. 1973, с. 4.

⁵ I. Szypowska, *Zawsze gardziłem ciszą zasiedziałych mieszczan. Rozmowa z Józefem Łobodowskim*, „Poezja” 1988, Nr 6, с.77. Тут і далі переклад цитат з польської мови на українську мій – Л. С.

мені свої видавничі плани стосовно збірки українських поетів у його перекладах”⁶.

Про рівень зацікавлень Лободовського українськими справами свідчить зі спогадів Шиповської промовистий факт: в архіві, який лишився по смерті письменника, українських книжок було не менше, ніж польських. Українська тематика займає багато місця у листах, а також у зошитах, де все записував усе, що було призначене до друку. Крім того вона порушена в його публіцистиці (політичній і літературній) та художній спадщині (поезії, перекладах, прозі).

В межах обговорюваної тематики слід звернути увагу на літературну публіцистику Лободовського. До цього доробку входять статті, есе, інформації, рецензії, передмови до антологій. Значною мірою ці тексти були опубліковані в різних польських часописах міжвоєнного періоду “Wołyń”, “Biuletyn Polsko-Ukraiński”, “Kamena”, а також в еміграційному місячнику “Kultura” паризька. Принагідно вони з’явилися у книжкових виданнях, про що буде далі. До питання української літератури публіцист час від часу звертався у статтях політичного характеру, опублікованих у газеті „Kurier Lubelski” та часописах „Problemy Europy Wschodniej”, “ZET”, “Wschód”.

Важливу роль у пізнанні української культури та формуванні українофільської позиції Лободовського відіграла його праця з весни 1937 року по червень 1938 року в польськомовному тижневику “Wołyń” у Луцьку. З цим часописом публіцист співпрацював від 1933 року. На посаду редактора як штатного працівника його запросив волинський воєвода Генрик Юзевський. Останній був прихильником права українців на розвиток своєї національної культури та промотором погляду про дружнє співіснування волинських поляків і українців, метафорично назване „złota wołyńska struna”. В тижневику була постійна рубрика “Z prasy ukraińskiej” (згодом перейменована на “Sprawy ukraińskie”).

Іншим часописом, з яким польський публіцист активно співпрацював і який причинився до глибшого пізнання ним проблем, культури і ментальності українців був тижневик “Biuletyn Polsko-Ukraiński”. Головним редактором цього видавничого органу був від 1932 року Влодзімеж Бончковський, діяч прометейського руху в Польщі та політичний публіцист. Лободовський був одноступнем і соратником Юзевського і Бончковського. Проблеми, в колі яких він обертався і на які емоційно реагував, справили, що „українська справа” стала йому “справою серця і честі”. Від вересня 1937 до серпня 1938 року Лободовський опублікував 14 великих статей, з них *Młoda poezja ukraińska*, *Twórczość Łesi Ukrainki*,

⁶ І. Шиповська, *Похвала Україні Юзефа Лободовського*, [в:] Ю. Лободовський, *Пісня про Україну*, Львів: „Каменяр” 1996, с. 11.

Książka o hetmanie Orliku – під своїм прізвищем, а решту – під псевдонімом Стефан Курилло (Stefan Kuryłło). У першій не тільки показано стильові риси та естетико-світоглядні тенденції поезії молодшої генерації, а й підкреслено суспільно-політичну роль поезії в боротьбі за суверенітет України⁷. Більшість статей – це політична публіцистика (*Historia in statu nascendi, Od Małorosji do Mitteleuropy, Demaskująca się demokracja* тощо). Але в них автор відноситься також до літературної сфери. Так, у статті *Na rozdrożu kultur i cywilizacji* він високо оцінює роль Тараса Шевченка у формуванні національної свідомості українців, збереженні історичної пам'яті та розвитку волелюбних прагнень. Згідно з польським публіцистом, українська національна ідея концентрувалася в геніальному творенні поета, тому дату першого видання *Кобзаря* слід прийняти як “переломний момент в сучасній історії України”⁸. У червні 1938 року Лободовський писав, що “умови, в яких розвивається, працює і бореться сучасна українська література, не знаходять бодай жодного прецеденту в історії європейської культури”⁹. Особливо болісною була його реакція на трагічну ситуацію письменства в Україні 30-х років ХХ ст., спричинену сталінізмом. Митець поширював правду про історію, культуру та дійсність українського народу. Він підкреслював значення „українського питання” в існуючій ситуації і старався збудити до нього увагу польських політиків, оскільки вважав, що при нерозв'язаному питанні так значної ваги неможливо буде зреалізувати жодного поважного завдання¹⁰. Намагаючись показати спільні для поляків і українців історичні факти і сучасні проблеми, він піднімав ідею польсько-українського союзу.

На еміграції Лободовський знову повернувся до осмислення і популяризації української літератури, переважно на сторінках згаданого вже часопису паризька “Kultura”. Доробок на сторінках цього часопису становлять статті, рецензії, короткі інформації, а також переклади разом із вступним словом перекладача.

Статті, заміщені у щойно згаданому часописі, можна поділити на три тематичні цикли. У першому домінує інформація про літературу, створену в Україні у ХІХ і ХХ століттях. У публікаціях підкреслено їх конструктивну роль у формуванні національного світогляду та збереженні культурної ідентичності. Наприклад, це статті *Taras Szewczenko 1814–1964, W stuleci Łesi Ukrainki, O Maksymie Rylskim, Sąd nad umarłym*

⁷ Див.: J. Łobodowski, *Młoda poezja ukraińska*, с. 269.

⁸ S. Kuryłło, *Na rozdrożu kultur i cywilizacji*, “Biuletyn Polsko-Ukraiński” 1938, № 47(286) від 11 грудня, с. 506.

⁹ J. Łobodowski, *Książka o hetmanie Orliku*, “Biuletyn Polsko-Ukraiński” 1938, № 23 (262) від 5 червня, с. 268.

¹⁰ Див. S. Kuryłło, *Historia in statu nascendi*, „Biuletyn Polsko-Ukraiński” 1938, № 38 (277) від 9 листопада, с. 414.

(це роздуми про Івана Світличного, Івана Дзюбу, Василя Симоненка), *Znamienna paraść* (про причини вбивства Ярослава Галана) тощо. Прикметно, Лободовський знову – як у 1938 році – підкреслював суспільне значення творчості Шевченка: “Na Szewczence wychowywały się i modliły całe pokolenia, jak u nas na Mickiewiczu i Słowackim”¹¹. Згідно з критиком, цей український поет, по-перше, дав із себе більше, ніж хто інший міг би дати у подібній ситуації та життєвих умовах, по-друге, відіграв незрівнянно більшу історичну роль порівняно з його досягненнями в галузі художньої творчості¹². У статтях *Współcześni poeci ukraińscy* і *Na Ukrainie*, опублікованих у 1967 році, не лише представлено творчість тзв. „шістдесятників”, але й засуджено репресивну реакцію уряду проти українських письменників, ув’язнених за так звану “антирадянську діяльність і український буржуазний націоналізм”. Загалом значну увагу приділено творчості письменників “розстріляного відродження”, “шістдесятників” та дисидентів, котрі стимулювали народновизвольний рух, але загинули під тиском тоталітарного режиму.

Другий цикл – це статті, присвячені українській інтелектуальній еміграції, наприклад: *Iwan Bahrianyj, Po śmierci Małaniuka, Ostatnia wiosna Jewhena Małaniuka, Młody las na obczyźnie*. Остання становить характеристику дебютантської поезії діаспорних поетів (Емми Андіївської, Леоніда Полтави і багатьох інших); попри критичні зауваги вказується на позитивні риси творчості. На тлі цього циклу виділяється велика аналітична стаття *Ukraińska literatura emigracyjna*, в якій показано риси творчості в аспекті стилю, тенденції щодо ідейно-тематичного змісту, ідеологічного спрямування, естетико-світоглядних пріоритетів, а також розвиток різних мистецьких напрямів. Про намагання консолідації діаспори та збереження її культури свідчить багата інформація про специфіку й історію українських видань (переважно часописів), які внаслідок фінансових і організаційних причин переважно мали ефемеридний характер. Згідно з автором статті, еміграційній літературі характерні такі визначальні риси, як: синкретизм творчих методів, документальність, моральність, оптимізм, культ героїзму, волелюбність, патріотизм, орієнтація на кращі зразки європейської класики і намагання спрямувати творчість в русло європейської традиції. Крім того Лободовський вказує на чинники зовнішні (напр., економічні, організаційно-видавничі, правові) та внутрішні (методологічні, кадрові, психологічні), які сприяли розвитку літератури або його стримували. Він констатує, що в ХІХ ст. розвиток української літератури гальмували Валуєвський циркуляр та Емський указ, а від 1921

¹¹ J. Łobodowski, *Przeciw upiorom przeszłości*, “Kultura”, Paryż 1952, № 2–3, с. 25.

¹² Див.: J. Łobodowski, *Taras Szewczenko 1814–1964*, “Kultura”, Paryż 1964, № 7–8, с. 204–206.

року ця література перебуває в умовах фізичної еміграції на Заході та внутрішньої (психічної) еміграції – на Сході¹³. Оцінюючи мужність і патріотизм українських письменників-емігрантів польський критик пише, що українські письменники в умовах чужини і браку фінансової допомоги з боку своєї Батьківщини, творили духовні цінності і, таким чином, демонстрували народам світу свою культурну ідентичність, національні ідеї, зокрема ідею свободи і суверенітету України.

До третього циклу слід зарахувати дві статті під однойменною назвою *Scylle i Charybdy ukraińskiej poezji*, опубліковані 1954 року в двох номерах часопису “Kultura” (ч. I – в № 5, ч. II – в № 6). У цих публікаціях осмислюється низка важливих питань, а саме: а) ключові факти історії літературного процесу; б) характерні риси творчості в загальному й індивідуальному аспектах; в) спільні та відмінні риси творчості, створеної в Україні й на еміграції після II світової війни. Згідно з критиком, обидві літератури об’єднує ідея свободи в різних вимірах: людському (особистісному), національному і державному. Зосереджуючи увагу на важкій ситуації українських письменників як у радянській дійсності, так і на еміграції, Лободовський вказує на категорію страждання. Якщо перші обтяжені кайданами цензури і сковані загрозою ув’язнень і заслань, то другі змушені заробляти важкою фізичною працею на життя в умовах чужини і заявляти світові про свою ідентичність і прагнення. Але одні й другі, обтяжені труднощами ненормальної ситуації, виявляють волонтаризм, мужність і патріотизм, закликаючи співвітчизників до боротьби за свободу та проголошуючи своїм палким художнім та публіцистичним словом народам світу факт існування українського народу, ключові факти його історії та культури. За твердженням польського критика, у зв’язку з цим українська література – у вищій мірі мірі є політичною. Автор статті закликає українських письменників не замикатися в собі, а виходити зі своїми проблемами й ідеями до інших народів, шукати площини порозуміння і солідарності.

Окрему групу становлять рецензійні статті Лободовського. Наприклад, публікація *Dwie antologie* (1960) стосується книг *Розстріляне відродження* (Париж 1959) Юрія Лавріненка і *Закордонні фальсифікатори української літератури* (Київ 1961) Олександра Мазуркевича. Через порівняльну характеристику підкреслено позитивне значення першої і засуджено тенденційний (в руслі радянської пропаганди) і антиукраїнський характер другої. Також стаття *Bielmo na oku* (1968) – це гостра критика фальсифікації історії та справжнього образу української літератури в книзі за редакцією Мар’яна Якубця *Literatura ukraińska emigracyjna. Wypisy* (Варшава 1963).

¹³ Див.: J. Łobodowski, *Ukraińska literatura emigracyjna*, „Kultura”, Paryż 1968, № 4, с. 49.

Як бачимо, літературна публіцистика Лободовського має тематично широкий і багатограний діапазон, містить в собі багато цінної і рідкісної інформації, свіжих і сміливих думок. Вона не обмежується рамками лише літературної сфери, а торкається питань, пов'язаних з політикою, культурою, історією, етикою, естетикою. У статтях літературно-історичного характеру, в нарисах, рецензіях, полемічних дискусіях, інформаціях порушено злободенні питання, пов'язані не лише з проблемами розвитку національної української літератури, але взагалі – з проблемами демократії і права в Україні. У цьому доробку піднято ключові питання щодо літературного процесу в Україні й поза її межами (на Заході, в США і Канаді). Це питання мистецькі, правові, економічні, видавничі тощо. Згаданий процес автор статей розглядає в хронологічному і проблемно-тематичному розрізі та в ідеологічному й культурному контекстах. Він підкреслює патріотичну і національно-визвольну спрямованість аналізованої літератури та її зв'язок із європейською традицією. Відносячи літературу до духовної сфери, він вважає, що “функція літератури – і власне в її суспільному і політичному аспектах – інколи проявляється якнайбільше несподіваним способом”¹⁴.

Українську літературу Лободовський популяризував не тільки через статті, а й способом (і то переважно!) перекладацької діяльності. Розпочав її ще в шкільні роки, тобто під час навчання в гімназії, та продовжував до смерті. У процесі цієї творчої практики він створив багатий доробок, який включає поезію (понад 70%), прозу та літературну критику. Мав величезний досвід у перекладах поезії, свідченням чого є його спогади з 1959 року:

W ciągu trzydziestu kilku lat – zacząłem parać się robotą jeszcze w szkole powszechnej – przełożyłem dobrych kilka tysięcy wierszy poetów rosyjskich, ukraińskich, białoruskich¹⁵.

Перекладацька діяльність митця щодо української літератури активізувалася на зламі 20–30-х років. Спонукали до цього не тільки ідейно-тематичний зміст творів, а й безпосереднє пізнання української дійсності та культури; спочатку згаданого вже українського козацтва, а потім на Волині, де Лободовський працював від весни 1937 до червня 1938 року штатним редактором місячника “Волинь” в Луцьку. Інспіруючим фактором були також творчі контакти з українськими письменниками у передвоєнній Варшаві. У літературних колах Лободовський як поет-перекладач швидко здобув добру оцінку. У 1934 році отримав замовлення від Українського Наукового Інституту в Варшаві на переклад творів Тараса

¹⁴ J. Łobodowski, *Scylle i Charybdy ukraińskiej poezji*, cz. I, „Kultura” Paryż 1954, nr 5, s. 36.

¹⁵ J. Łobodowski, *Strapienia tłumacza*, „Kultura”, Paryż 1959, nr 6, s. 45.

Шевченка. Перекладач унікав текстів, які могли б антагонізувати поляків і українців. Тому поминув поему *Гайдамаки*, оскільки її негативно сприйняв би польський читач. До присвяченої Кобзареві ювілейної книги, опублікованої 1936 року, в його перекладі ввійшов 21 твір, зокрема, поеми *Варнак*, *Причинна*, плач козаків з поеми *Гамалія*, *До мертвих, живих і ненароджених...*, *До поляків*. Пізніше (на еміграції у 1952 році) Лободовський опублікував у своєму перекладі фрагмент шевченкової поеми *Сон*¹⁶ – гострої сатири на царське самодержавство. Як пише Ядвіга Савіцька, на початку літа 1939 року він подав до видавництва Гоесіка 4-томну антологію української поезії, до якої ввійшли твори від *Слова о полку Ігоревім* до сучасних митців, але цей видавничий план не вдалося зреалізувати: антологія пропала в війсьній пожежі¹⁷.

Після II світової війни перекладацьку діяльність Лободовський продовжив на еміграції. [До речі, почав тоді перекладати також поезію грузинську, італійську та іспанську – цей доробок ще чекає на своїх дослідників]. Його творчу практику значною мірою стимулювала співпраця з Літературним Інститутом (пол. Instytut Literacki) – польським еміграційним видавництвом, загальновідомим під популярною назвою паризька “Культура”. Головний редактор видавництва Єжи Гедройць приділяв українській проблематиці велике значення, а в Лободовському вбачав першорядного її знавця, тому постійно давав йому замовлення на переклади. Завдяки цій співпраці поширювались та зміцнювались творчі контакти польського перекладача з українськими письменниками-емігрантами, які після війни оселились в країнах Заходу або у США і Канаді.

Якщо брати до уваги хронологічний і територіальний критерій, то поетичні переклади опубліковані в місячнику “Kultura”, можна поділити на кілька груп, а саме: 1) Тарас Шевченко і Леся Українка; 2) поети “розстріляного відродження” (Микола Зеров, Михайло Драй-Хмара, Павло Филипович); 3) радянські поети (Максим Рильський, Павло Тичина, Микола Бажан, Володимир Сосюра); 4) поети-шістдесятники (Василь Стус, Василь Симоненко); 5) українська діаспора в Америці та Європі (Євген Маланюк, Святослав Гординський, Василь Барка, Богдан Кравців, Юрій Тарнавський, Богдан Бойчук, Юрій Клен, Олег Ольжич, Олена Теліга, Емма Андіївська, Юрій Дараган, Святослав Караванський, Михайло Орест, Леонід Полтава, Патриція Калина, Богдан Тиміш, Женья Васильківська, Наталя Ливицька-Холодна та інші). Як бачимо, найбільш чисельна група – це творчість інтелектуальної еміграції. Не дивно чому: до її текстів перекладач мав найкращий доступ. Чимало поетичних творів він зачерпнув зі знаменитої антології в опрацюванні Юрія Лавріненка

¹⁶ J. Łobodowski, *Sen*, [в:] J. Szerech, *Pokój nr 101*, “Kultura”, Paryż 1952, № 5, с. 5.

¹⁷ Див.: J. Sawicka, *Hellada Scytyjska*, “Więź” 1988, № 11–12, с. 142.

Розстріляне відродження. Антологія 1917–1933. Поезія – Проза – Драма – Есей, вперше опублікованої 1959 року згаданим вже польським еміграційним видавництвом. Треба зазначити, що створення цієї антології заініціював Єжи Гедройць. Книга з'явилася завдяки повному фінансуванню керованого ним видавництва. Під час її дуже важкого створення Гедройць був у постійному контакті з Лавріненком, який тоді жив у Нью-Йорку, емігрувавши до США на зламі 1949–1950 року з Західної Європи.

Окрім поезії на сторінках часопису паризька „Культура” є перекладені Лободовським тексти малої прози. Це оповідання *Czerwone maki na Monte Cassino* (Червоні маки на Монте Кассіно) Юрія Щербака, *Pokój nr 101* (Кімната № 101) Юрія Шереха, *Dziwna historia* (Дивна історія) Григора Тютюнника, а також щоденники: *Kartki z notatnika* (Сторінки з нотатника) Євгена Маланюка і *Urywki myśli* (Окрайці думок) Василя Симоненка. Центральною категорією у цих текстах на перший план висувається категорія страждання. Через призму зображених ситуацій та внутрішнього світу героїв оповідань і щоденників відкривається суттєва історична правда: з одного боку трагедія „малої” людини та поневолених народів, зокрема українців і поляків, під час воєнних дій та в тоталітарній радянській системі, а з іншого – невпинне прагнення цих народів і цієї людини до свободи, безпеки і спокою, до взаємного порозуміння та приязні. Попри усвідомлення домінації зла в існуючій дійсності герої щойно згаданих творів стають носіями ідеї вітальності добра, промоторами людської гідності та любові. Можна припускати, що Лободовський переклав ще інші прозові твори, однак їх пошук вимагає нових досліджень на сторінках авторських та інших періодичних видань.

У списку перекладів Лободовського є також тексти, які слід зарахувати до літературної публіцистики. Це, наприклад, стаття *Ukraińscy neoklasycy-parnasiści* (Українські неокласици-парнасисти) Леоніда Корзона (спр. прізвище Мосендз), опублікована в паризькій „Культурі” вже в 1947 році. Вона присвячена явищу неокласицизму та проєвропейським тенденціям в українській літературі періоду культурного відродження у 20-х рр. ХХ ст., зокрема творчості та мистецько-громадянській позиції літературного угруповання київських неокласиків, більшість яких у тридцятих роках загинула в сталінських концтаборах. Осмисленню історії української літератури, підданої жорстокій і нищівній політиці радянської влади, стосується цикл, зміст якого становлять такі публікації, як: а) *Pięciolatki literatury ukraińskiej* (П'ятиріччя української літератури) Івана Кошелівця, б) *O konieczności współpracy* (Про необхідність співпраці) Володимира Яніва; в) *Za chód jest Zachodem – Wschód jest Wschodem* (Захід є Заходом – Схід є Сходом) і *Młodzież czwartego Charkowa (po r. 1941)* (Молодь четвертого Харкова) Юрія Шереха (спр.

прізвище Шевельов). У статті Кошелівця піднято болочу проблему деградації творчості, а також піддано гострій критиці теорію соцреалізму й утилітарне трактування літератури, перетворення її в агітку комуністичної партії. Стаття Яніва присвячена темі польсько-українських літературних зв'язків та способів їх зміцнення в умовах еміграції. У першому нарисі Шереха розглядаються культурні, політичні, психологічні, ментальні та інші фактори, які відрізняють Схід від Заходу, а в другому його нарисі – охарактеризовано кілька етапів історії молодого покоління українських письменників столичного Харкова у 20–30-х рр., показано антиномію між мистецько-світоглядними пріоритетами різних верст цієї генерації та ідеологією партійної бюрократії, а також засуджено тоталітаризм органів влади, який у 30-х роках знищив українське культурне відродження.

У списку найважливіших перекладів Лободовського є повний переклад книги в опрацюванні Івана Кошелівця [спр. прізвище Ярешко] *Ukraina 1956–1968*, виданої польською мовою у видавництві „Instytut Literacki” 1969 року в Парижі [II вид. у Варшаві 1986]. Вона, як і згадана вже антологія *Розстріляне відродження...*, була створена з ініціативи редактора Єжи Гедройця і опублікована завдяки його фінансовому сприянню. У книжці зібрано заборонені радянською цензурою тексти, а саме: твори визначних письменників (Олександра Довженка, Івана Драча, Василя Симоненка), літературного критика Івана Дзюби, а також документи українських “дисидентів” (тюремні листи політв'язнів, документи судової справи, арештів та процесів, репортаж Валентина Мороза з резервату ім. Берії) та “Додаток” (Звіт делегації Канадських Комуністів з подорожі по Україні; Про сучасну ситуацію в Україні). Книжку *Ukraina 1956–1968* відкривають дві статті: *Вступне слово* Кошелівця та *Від перекладача* Лободовського. На думку останнього, ця книга має велике пізнавальне значення: а) свідчить, що посилений наступ російської імперії був спрямований на українську мову і культуру; б) представляє образ народу багато разів понівеченого і четвертованого, але живучого – народу, який не хоче піддатися і весь час проявляє захоплюючу волю боротьби; в) доводить, що в радянській Україні від 20-х рр. (періоду Розстріляного Відродження), попри сталінський терор у 30-х і 40-х роках, триває в наступних десятиліттях опір української інтелігенції проти радянської влади; г) свідчить про перемогу над страхом молодого покоління, яка в 60-х рр. виявила свою антирадянську позицію – найбільше досягнення постсталінської України.

У контексті діяльності Лободовського слід підкреслити в позитивному значенні позицію польської інтелектуальної еміграції на чолі з Єжи Гедройцем щодо публікації матеріалів, заборонених радянською цензурою. Редакція паризької „Культури” усвідомлювала суспільно-політичну

і консолідує роль національної культури в боротьбі за розбиття комуністичного табору після II світової війни. Також українській інтелігенції на еміграції залежало на поширенні історичної правди про сталінізм, зокрема здійснену ним мартирологію України, в тім українського народу загалом та українського письменства зокрема. Ці емігранти намагалися винести на рівень загальноєвропейського дискурсу українську думку національно-визвольного характеру та відкривалися на співпрацю з антикомуністичними силами світу. Активним популяризатором цих прагнень у польськомовному середовищі був Лободовський – популяризатор свободолюбивого українського слова та ідеї польсько-українського діалогу.

Окрім публіцистичної і перекладацької діяльності Лободовський використовував ще одну форму популяризації української літератури – виступи на міжнародних конференціях і літературних вечорах. Так, 1973 року Українсько-Польське товариство в Лондоні влаштувало з участю автора вечір на тему “Україна і Польща в поезії Юзефа Лободовського”. Піонерську і одночасно сміливу діяльність поета доцінювали і здатні були об’єктивно трактувати ті поляки й українці, котрі усвідомлювали необхідність формування на еміграції діалогу і солідарності обох народів у боротьбі за знищення залізної завіси та звільнення своїх Батьківщин від радянського окупанта. Завдяки цій зустрічі збільшувалося коло прихильників ідеї польсько-українського діалогу: в 1975 році щойно згадане Товариство нараховувало 115 поляків і 75 українців¹⁸.

У жовтні 1977 року в Гамільтоні Лободовський виступив з доповіддю про польсько-українські літературні зв’язки на міжнародній науковій конференції, організаторами якої були Міжнародний Комітет з комуністичних питань, Інститут Східної Європи університету імені Макмастера (англ. McMaster University), Канадський Інститут Українознавчих Студій при Альбертському університеті в Едмонтоні. Доповідь Лободовського викликала велике зацікавлення і дискусію. Після конференції українська еміграція організувала поетові авторський вечір у Торонто. Вацлав Іванюк¹⁹ згадував:

Łobodowski mówił rzeczowo, ze swadą, jego przemówienie wzbudziło ogromne zainteresowanie i dużą dyskusję... Po konferencji hamiltonskiej, emigracja ukraińska (co jest znaczącym faktem) zorganizowała Łobodowskiemu wieczór autorski. Wielu wielbicieli talentu Łobodowskiego wśród Polonii brało udział w tym rzeczywiście entuzjastycznym wieczorze. Wszystkie miejsca były zajęte, przejścia i korytarze wypełnili stojący słuchacze. Łobodowski swoim tubalnym

¹⁸ Див.: К. Зеленко, *Юзеф Лободовський, “Українське слово”*..., с. 4.

¹⁹ Завдяки старанням В. Іванюка вийшла у світ поетична збірка Лободовського *Pamięci Sulamity* (1987). Книжку видав Польський видавничий фонд у Торонто (Polski Fundusz Wydawniczy w Toronto).

głosem mówił i czytał wiersze doskonale, a robił to z wrodzonym aktorskim talentem. Przypuszczam, że triumf ten przyczynił się wśród nas do zacieśnienia więzów przyjaźni polsko-ukraińskiej. Bo Łobodowski swoim entuzjazmem i głosem, który nie znosił sprzeciwów, przekonywał. W zapale dyskusji argumenty same narzucały mu się, płynęły jakby przygotowane i wyuczone z góry, co – jak wiemy – wypływało z encyklopedycznej pamięci autora *Demonom nocy!* Czas ten dla wielu z nas, był wypełniony obecnością Łobodowskiego, samo Toronto jakby nabrało żywszych rumieńców życia, tego które utraciliśmy, wybierając emigrację do Kanady²⁰.

Теми української культури в контексті проблем, спричинених комуністичною системою, Лободовський торкався в інших виступах. Слід зазначити, що впродовж 1949–1974 років він працював у секції “Radio Polskie” в Мадриді (Audycja Polska *Radio Nacional de España*), яке поруч з “Радіо Вільна Європа” було найпопулярнішою серед народу підрадянської Польщі радіостанцією²¹. Крім того публіцист виступав на державному іспанському телебаченні в Мадриді, куди його інколи запрошували для участі в дискусіях з інтелектуалістами Західної Європи. Участь в керівництві секції “Radio Polskie” та гострі антирадянські й антикомуністичні виступи митця спричинилися до того, що цензура Польської Народної Республіки строго заборонила його творчість. Заборона тривала аж до розпаду комуністичного табору.

Отже, Юзеф Лободовський понад півстоліття намагався в польському суспільстві популяризувати українську літературу різними способами, а саме: через публіцистику, переклади і публічні виступи. Він інтерпретував кращі мистецькі зразки цієї літератури та проголошені нею головні ідеї: національної свободи, державного суверенітету, гуманізму, патріотизму, волюнтаризму, прометеїзму, стоїцизму. Письменник підкреслював пізнавальне значення літератури в культурно-історичному і аксіологічному аспектах, її зв'язок із європейською культурною і духовною традицією. Ствердив, що ця література є вищою мірою політична, оскільки її ключова ідея – це ідея свободи, втілення в життя права українців на державний суверенітет і самостійний розвиток національної культури, права на гідне місце в європейській спільноті народів. Перекладацький добір і тематика статей та виступів польського митця підпорядковані його поглядам на тзв. “українську справу” в суспільно-політичному, культурному і духовному вимірах. Через призму розглянутого доробку прочитуються

²⁰ W. Iwaniuk, *Ostatni romantyk*, „Kresy” 1991, № 7, с. 63.

²¹ Див.: К. Дубциак, *Panorama literatury na obczyźnie*, Kraków 1990, с. 64.

естетико-світоглядні та художньо-стильові риси, національні пріоритети, проєвропейські спрямування і специфіка української літератури, а також правда про її трагічну і водночас героїчну історію.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Bakula Bogusław. 1990. *Publicystyka Józefa Łobodowskiego*. „Orzeł Biały” nr 12.
- Dybczak Krzysztof. 1990. *Panorama literatury na obczyźnie*. Kraków: Oficyna Literacka.
- Iwaniuk Waclaw. 1991. *Ostatni romantyk*. „Kresy” nr 7.
- Janiw Wołodmyr. 1978. *O konieczności współpracy*. Tłum. Józef Łobodowski. „Kultura” nr 10: 117–120.
- Koszeliweć Iwan (wyb i oprac.). 1969. *Ukraina 1956–1968*. Paryż: „Instytut Literacki”.
- Koszeliweć Iwan. 1971. *Pięciolatki literatury ukraińskiej*. „Kultura” nr 9: 64–74.
- Kuryło Stefan [pseud. J. Łobodowskiego]. 1938. *Demaskująca się demokracja*. „Biuletyn Polsko-Ukraiński” nr 30 (269), 14.08.
- Kuryło Stefan. 1938. *Historia in statu nascendi*. „Biuletyn Polsko-Ukraiński” nr 38 (277), 9.11.
- Kuryło Stefan. 1938. *Na rozdrożu kultur i cywilizacji*. „Biuletyn Polsko-Ukraiński” nr 47 (286), 11.12.
- Kuryło Stefan. 1938. *Od Malorosji do Mitteleuropy*. „Biuletyn Polsko-Ukraiński” nr 43 (282), 13.11.
- Lavrinenko Ūrij (vib. i oprac.). 1959. *Rozstrilâne vidrodžennâ. Antologîâ 1917–1933. Poeziâ – Proza – Esej*. Paryż: Instytut Literacki [Лавріненко Юрій (виб. і oprac.). 1959. *Розстріляне відродження. Антологія 1917–1933. Поезія – Проза – Драма – Есей*. Paryż: Instytut Literacki].
- Łobodowski Józef. 1938. *Książka o hetmanie Orliku*. „Biuletyn Polsko-Ukraiński” nr 23 (262), 5.06.
- Łobodowski Józef. 1938. *Młoda poezja ukraińska*. „Biuletyn Polsko-Ukraiński” nr 25 (264), 19.06.
- Łobodowski Józef. 1952. *Przeciw upiorom przeszłości*. „Kultura” nr 2–3.
- Łobodowski Józef. 1954. *Scylle i Charybdy ukraińskiej poezji. Cz. I*. „Kultura” nr 5.
- Łobodowski Józef. 1954. *Scylle i Charybdy ukraińskiej poezji. Cz. II*. „Kultura” nr 6.
- Łobodowski Józef. 1959. *Strapienia thumacza*. „Kultura” nr 6.
- Łobodowski Józef. 1964. *Taras Szewczenko 1814–1964*. „Kultura” nr 7–8: 204–206.
- Łobodowski Józef. 1968. *Ukraińska literatura emigracyjna*. „Kultura” nr 4.
- Małaniuk Jewhen. 1950. *Kartki z notatnika*. Tłum. na j. pol. Józef Łobodowski. „Kultura” nr 6: 62–66.
- Mosendz Leonid. 1948. *Ukraińscy neoklasyści-parnasiści*. Tłum. na j. pol. Józef Łobodowski. „Kultura” nr 7: 39–54.
- Sawicka Jadwiga. 1988. *Hellada Scytyjska*. „Więź” nr 11–12: 139–145.
- Symonenko Wasyl. 1966. *Urywki myśli*. Tłum. na j. pol. Józef Łobodowski. „Kultura” nr 6: 9–17.
- Szczerbak Jurij. 1982. *Czerwone maki na Monte Cassino*. Tłum. na j. pol. Józef Łobodowski. „Kultura” nr 1–2: 80–96.
- Szerech Jurij. 1951. *Młodzież czwartego Charkowa*. Tłum. na j. pol. Józef Łobodowski. „Kultura” nr 1: 11–23.
- Szerech Jurij. 1952. *Pokój nr 101*. Tłum. na j. pol. Józef Łobodowski. „Kultura” nr 5: 3–16.

- Szerech Jurij. 1953. *Zachód jest Zachodem – Wschód jest Wschodem*. Tłum. na j. pol. Józef Łobodowski. „Kultura” nr 11: 9–23.
- Szewczenko Taras. 1952. *Sen*. Tłum. na j. pol. Józef Łobodowski. W: Szerech Jurij. *Pokój nr 101*. „Kultura” nr 5.
- Szypowska Irena, 1988. *Zawsze gardziłem ciszą zasiedziałych mieszkań. Rozmowa z Józefem Łobodowskim*. „Poezja” nr 6: 74–78.
- Szypowska Irena, 1996. *Pochwała Ukrajini Jozefa Łobodowskiego*, w: J. Łobodowski, *Pisnia pro Ukrajinu*, Lwów: „Kameniar” s. 7–32.
- Tiutiunnyk Hryhir. 1966. *Dziwna historia*. Tłum. na j. pol. Józef Łobodowski. „Kultura” nr 7–8: 61–63.
- Zelenko Konstantin. 1973. *Jozef Lobodovskij*. „Ukraińskie slovo”, Paryż, 6.05 [Зеленко Константин. 1973. *Юзеф Лободовський*. „Українське слово”, Париж, 6.05].

JOZEF LOBODOWSKI – POPULARIZER OF UKRAINIAN NATIONAL LITERATURE

Abstract: The activities of Josef Lobodowski in Ukrainian literature promotion among Polish reader are reviewed in the article. The study was conducted on the basis of the selected texts the artist’s literary journalism (articles, reviews, information) and on the material of his translation from Ukrainian poetry, prose and literary criticism. His views on the history and features of Ukrainian literature are shown. Two features of the discussed journalism are noteworthy: a demonstration of the tragic fate of Ukrainian literature of the 19th-20th centuries and an emphasis on the gradual development of the literature of a national liberation character, despite adverse conditions. Add addition and illustration of the views discussed was the idea of translating the Lobodowski heritage. It turns out that the object of his translation interests was work, mainly prohibited by Soviet censorship, the work of writers from the mainland and emigrants who professed democratic, liberation and humanistic priorities.

Keywords: Jozef Lobodowsky, literary journalism, translation, popularization, anti-Soviet position

JÓZEF ŁOBODOWSKI – POPULARYZATOR LITERATURY UKRAIŃSKIEJ

Streszczenie: Tematem niniejszego artykułu jest działalność Józefa Łobodowskiego na rzecz popularyzacji literatury ukraińskiej wśród czytelników polskich. Badanie zostało przeprowadzone na podstawie tekstów z zakresu publicystyki literackiej (artykuły, recenzje, informacje), przekładów z języka ukraińskiego poezji, prozy i krytyki literackiej, a także jego wystąpień na spotkaniach i konferencjach literackich. Zostały przedstawione poglądy pisarza na historię literatury ukraińskiej i wyeksponowane przez niego cechy szczególnie tej literatury. W omawianej publicystyce zaakcentowane są dwie cechy, mianowicie: niesprzyjające warunki piśmiennictwa ukraińskiego XIX i XX wieku oraz konsekwentny rozwój literatury o charakterze narodowo-wyzwoleńczym wbrew wspomnianym warunkom. Analizę poglądów i postawy uzupełnia omówienie spuścizny translatorskiej twórcy. Stwierdzono, że obiektem zainteresowań tłumacza jest twórczość zakazana przez cenzurę radziecką oraz postawa pisarzy krajowych i emigracyjnych, którzy uznawali war-

tości demokratyczne, niepodległościowe i humanistyczne. Zaprezentowany czytelnikom szkic zawiera próbę podkreślenia pionierskiej działalności Łobodowskiego w dziedzinie popularyzacji literatury i myśli ukraińskiej.

Słowa kluczowe: Józef Łobodowski, literatura, publicystyka literacka, przekład, popularyzacja, postawa antyradziecka

